



Journal of Islamic Propagation

Volume 4 ● No 10 ● Autumn & Winter 2024

Islamic Seminary of Qom and International Propagation in the Last Hundred Years

Majid Meshki*

Adel Ramezani**

Abstract

Propagation of Islam and the teachings of the Ahl al-Bayt schools of thought has long been a constant focus of Shia Islamic seminaries and a part of the identity of this religious-scientific institution. In the last century, the role of the Shia Islamic seminaries, especially Qom seminary, in propagating religious knowledge and promoting the Islamic lifestyle increased with the revival of the Islamic seminary of Qom by the late Grand Ayatollah Haeri Yazdi and renewing scientific-educational activities and the gradual promotion of this seminary, as well as the increasing acceptance of generations to acquire religious sciences, especially after the victory of the Islamic Revolution of Iran and apart from intra-religion and intra-denomination dimensions, it took on extra-religious and international dimensions. The symbol and manifestation of the international activities of Islamic seminary of Qom was illustrated in the two areas of "education" and "propagation", and this article has dealt with the propagational activities of Islamic seminary of Qom and related centers and affiliates of this institution in the last century. The international activity of Shia Islamic seminaries in the last century started by the actions of Marjas Taqlid (the great authorities) in the international arena. An activity that can be considered person-oriented. However, with the victory of the Islamic revolution of Iran and the formation of the Shia system in Iran and the formation of educational, religious and propagational organizations, propagation activities gained wider dimensions, to the extent that in this field, we have also witnessed the presence of private institutions and concerned persons.

Key words

Islamic seminary of Qom, Propagation in the international arena, 100th anniversary of Islamic seminary of Qom, Propagation.

* Former director general of Propagation at International Organization of Islamic Culture and Communications and PhD student in Shia studies.

** Level Four (PhD) Graduate, The specialized Center for Shia Studies, Islamic Seminary of Qom.

حوزه علمیه قم و تبلیغ بین‌الملل در صد سال اخیر

مجید مشکی*

عادل رضانی**

چکیده

تبلیغ شریعت اسلام و معارف مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام، از دیرباز به‌عنوان رکن ثابت کارکرد حوزه‌های علمیه شیعه و بخشی از هویت این نهاد علمی - دینی بوده است. در سده اخیر، با احیای حوزه علمیه قم به دست با برکت مرحوم آیت‌الله العظمی حائری یزدی و جان گرفتن فعالیت‌های علمی - آموزشی و رونق تدریجی این حوزه و نیز استقبال فزاینده نسل‌ها برای کسب علوم دینی، به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نقش آفرینی حوزه‌های علمیه شیعه، به‌خصوص حوزه علمیه قم در تبلیغ معارف دینی و ترویج سبک زندگی اسلامی، بیش از پیش گردید و غیر از ابعاد درون‌دینی و درون‌مذهبی، ابعاد برون‌دینی و بین‌المللی به خود گرفت. نماد و نمود فعالیت‌های بین‌المللی حوزه علمیه قم، در دو پهنه «آموزش» و «تبلیغ» تبلور یافت که مقاله حاضر، به فعالیت‌های تبلیغی حوزه علمیه قم و نیز مراکز مرتبط و همکار این نهاد در قرن اخیر پرداخته است.

آغاز فعالیت بین‌المللی حوزه‌های علمیه شیعه در سده اخیر، با اقدامات مراجع عظام تقلید در عرصه بین‌الملل رقم خورد؛ فعالیتی که می‌توان آن را فردمحور قلمداد نمود؛ اما با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل نظام شیعی در ایران و تشکیل سازمان‌های آموزشی، دینی و تبلیغی، فعالیت‌های تبلیغی ابعاد گسترده‌تری یافت؛ تا جایی که در این عرصه، حضور مؤسسات خصوصی و اشخاص دغدغه‌مند را نیز شاهد هستیم.

کلیدواژه‌گان: حوزه علمیه قم، تبلیغ در عرصه بین‌الملل، یکصدسالگی حوزه علمیه قم، تبلیغ^۱.

* مدیر کل سابق تبلیغ بین‌الملل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و دانشجوی دکتری شیعه‌شناسی.

** دانش‌آموخته سطح چهار مرکز تخصصی شیعه‌شناسی حوزه علمیه قم.

۱. این مقاله با حمایت دبیرخانه همایش بین‌المللی یکصدمین سالگشت بازتاسیس حوزه علمیه قم و نکوداشت آیت‌الله العظمی شیخ عبدالکریم حائری رحمته‌الله‌علیه تالیف شده است.

مقدمه

حوزه علمیه شیعه، همواره دارای ابعاد بین‌المللی است. در طول تاریخ، مراکز علمی شیعی از مدینه و کوفه گرفته تا قم و اصفهان و مشهد، محل رجوع و دانش‌افزایی جویندگان علم از سراسر نقاط جهان بوده است؛ چه اینکه معارف شیعی، جهان‌شمول است.

این حرکت، برگرفته از آموزه‌های حضرات ائمه شیعه علیهم‌السلام است؛ چه در زمان ایشان که از مناطق مختلف جغرافیایی جهت علم‌آموزی به محضرشان می‌رسیدند و حضرات معصومین نیز نمایندگان و وکلای خود را جهت حل و فصل مشکلات و پاسخگویی امور دینی مردم به نقاط گوناگون اعزام می‌نمودند و چه در دوره‌های بعد که این رویه ادامه داشته و سنت تبلیغ در پهنه جهانی را در میان جامعه شیعه نهادینه نموده است.

در همین راستا، حوزه علمیه قم در صد سال اخیر، فعالیت خود در عرصه بین‌الملل را ادامه و گسترش داده است. بعد از حضور آیت‌الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، از سال ۱۳۰۱ش حوزه قم حیات تازه‌ای یافت و محلی برای سیراب نمودن تشنگان دانش شد. این حوزه در ابتدای سده اخیر، به علت فشارهای حکومت پهلوی با محدودیت بیشتر مواجه بود و پس از انقلاب ایران در سال ۱۳۵۷، با سرعت و توسعه‌ای قابل توجه در امر تربیت طلاب، و به تبع آن، ارتقای سطح معرفتی مردم فعالیت کرده است و به همین میزان، نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام نیز گام‌به‌گام رو به فزونی گذاشته است.

تبلیغ در عرصه بین‌الملل، قبل و صد البته بعد از انقلاب اسلامی ایران، مورد توجه بوده که نظر به شرایط پیش از انقلاب، با گستره‌ای کوچک‌تر و محدود سامان یافته و بعد از انقلاب اسلامی ایران، به صورت وسیع‌تر امر تبلیغ در عرصه‌های خارج از کشور و تربیت مبلغانی ویژه صورت پذیرفته که به عنوان نمونه‌های شاخص، می‌توان به فعالیت‌های بین‌المللی آیت‌الله بروجردی قبل از انقلاب و اقدامات سازمان‌یافته نهادهایی چون: دفتر تبلیغات اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی بعد از انقلاب اسلامی ایران اشاره کرد.

این مقاله، بر آن است تا فعالیت‌های یکصد سال اخیر حوزه علمیه قم را در عرصه‌های آموزشی، تربیتی و تبلیغی که مرتبط با عرصه بین‌الملل می‌باشند، مورد بررسی قرار دهد و نقش این حوزه را در نشر علوم و معارف اهل بیت علیهم‌السلام در جهان معاصر تبیین نماید.

الف. فعالیت‌های بین‌المللی حوزه علمیه قم پیش از انقلاب اسلامی ایران

در دوره قبل از انقلاب اسلامی ایران که بخشی از آن تحت زعامت «آیت‌الله بروجردی» سپری شد، تربیت مبلغ بین‌الملل و اعزام به خارج از ایران، بیشتر به صورت فردی صورت می‌پذیرفته و به غیر از مواردی انگشت‌شمار، تربیت مبلغ و تبلیغ در عرصه بین‌المللی، در قالب سازمان‌ها و مؤسسات نبوده است. نکته قابل توجه دیگر اینکه در دوره پیش از انقلاب و حتی تا دو دهه بعد از آن، تربیت مبلغ، به معنای فراگیری زبان‌های خارجی توسط طلاب و فضیله‌های حوزوی بوده است که قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، تقریباً در تمام موارد، طلاب و فضیله‌ها به صورت شخصی به امر زبان‌آموزی می‌پرداختند. جالب توجه است که در آن زمان، فراگیری زبان در حوزه، مخالفانی داشته است؛ به گونه‌ای که برخی بر این عقیده بودند که:

«خواندن زبان، به معنای پشت کردن به امام زمان علیه السلام است. لذا طلبه‌های علاقه‌مند، در ساعات غیر متعارف و گاه مخفیانه، تمرین زبان می‌کردند.» (پرتو آفتاب؛ خاطرات آیت‌الله علی عراقچی، ص ۱۲۳).

آموزش‌های تخصصی تربیت مبلغ بین‌الملل، از اواخر دهه هشتاد شمسی در بعضی از مراکز آغاز گردید. در این بخش، به بررسی شیوه فعالیت افراد و مؤسسات فعال عرصه تبلیغ بین‌الملل پیش از انقلاب می‌پردازیم.

یکم. مراجع، علما و فضیله‌های فعال در عرصه بین‌الملل پیش از انقلاب

پیش از انقلاب اسلامی ایران، محدودیت‌های رژیم وقت، حوزه و به تبع آن، تبلیغ بین‌الملل را تحت تأثیر قرار داده بود. به همین جهت، دایره فعالیت‌های بین‌المللی حوزه وسیع نبود. در عین حال، پیش از انقلاب، اعظام و فضیله‌ها هم بودند که به صورت انفرادی یا با تأسیس مرکز، به تبلیغ بین‌الملل اهتمام داشته‌اند که در ذیل، به آنها اشاره خواهد شد.

۱. آیت‌الله العظمی بروجردی

آیت‌الله العظمی بروجردی، در عرصه تبلیغ بین‌الملل فعالیت‌های ذیل را انجام داده است:

۱-۱. فعالیت تبلیغی درون‌دینی و ارتباط با مذاهب اسلامی

از جمله فعالیت‌های مهم این مرجع بزرگ، سعی در برقراری ارتباط درون‌دینی بین اهل سنت و

شیعه به عنوان دو شاخه مهم از درخت تنومند اسلام است. در دوره زعامت آیت الله بروجردی، ملاقات‌ها و مکاتبه‌های فراوانی با علمای دانشگاه الأزهر مصر، به‌ویژه «شیخ محمود شلتوت»، رئیس وقت آن دانشگاه انجام گرفت که با استقبال ایشان و شیخ شلتوت، این ارتباطات باعث گردید کتاب‌هایی در مصر در مورد شیعه چاپ شود و شیخ الأزهر نیز به رسمیت داشتن فقه جعفری فتوا دهد که تا آن زمان، این مسئله، بی سابقه بوده است؛ چرا که بنا بر اعتقاد علمای اهل سنت، باب اجتهاد انسداد داشته و منحصر به همان چهار فقه مشهور اهل سنت می‌باشد. همچنین، آیت الله بروجردی اهتمام زیادی به موضوع «تقریب» شیعه و سنی داشت و در این زمینه، تا پایان عمر شریف خود از «شیخ محمدتقی قمی»^۱ که از مؤسسان دارالتقریب مصر بود، حمایت می‌نمود (آذرشب، ۱۳۸۴ش، ص ۱۸۲).

در همین راستا و به جهت برقراری ارتباط حوزه علمیه قم با مراکز علمی جهان اسلام، آیت الله بروجردی سید محمدتقی طالقانی^۲ را به عربستان، محمد شریعت اصفهانی^۳ را به

۱. شیخ محمدتقی قمی، از علمای وحدت‌گرای شیعه بود که در زمان زعامت آیت الله بروجردی و با جلب حمایت ایشان و رئیس وقت دانشگاه الأزهر مصر، در سال ۱۳۶۰ قمری «دارالتقریب مذاهب اسلامی» را تأسیس کرد. در نظر وی، راه گفت‌وگوی مسالمت‌آمیز بین علمای مذاهب، موجب وحدت اسلامی بود. تلاش‌های او باعث فتوای معروف شیخ شلتوت در به رسمیت شناختن مذهب شیعه شد (ر.ک: امیردهی، «علامه شیخ محمدتقی قمی؛ همزیست دارالتقریب»، ۱۳۸۷ش).

۲. سید محمد طالقانی، روحانی محبوب، برادر جلال آل احمد، امام جماعت مسجد پاچنار تهران و همچنین نماینده آیت الله بروجردی در مدینه و به‌ویژه بین شیعیان نخواستله بود. ایشان تلاش‌های بسیاری برای رفع موانع وحدت، و همچنین بازسازی قبور ائمه بقیع داشت که در مورد بازسازی توفیقی نیافت. سرانجام در سال ۱۳۳۲ شمسی در مدینه از دنیا رفت و در کنار قبور ائمه بقیع به خاک سپرده شد (ر.ک: شمس آل احمد، جلال از چشم برادر، تهران، بدیهه، ۱۳۷۶ش).

۳. شیخ محمد شریعت اصفهانی، متوفای ۱۳۹۸ق، از علمای مسلم ایران و عراق بود که پس از تأسیس کشور پاکستان به آنجا رفت و نماینده آقایان: آیت الله حکیم، آیت الله بروجردی و آیت الله خمینی بود و سرپرستی شیعیان پاکستان را به عهده داشت (ر.ک: سید حسن عارف نقوی، تذکره علمای امامیه پاکستان، ترجمه: دکتر محمدهاشم، تهران، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰).

پاکستان و سید محمدحسین ناشر الاسلام^۱ را به کویت اعزام می‌نماید که این حرکت، درحقیقت، نقطه آغازین فعالیت‌های تبلیغی - بین‌المللی حوزه علمیه شیعه در سده اخیر محسوب می‌گردد (طلایه داران عرصه تبلیغ، ص ۱۴۲؛ بی‌آزار شیرازی، ۱۳۷۷ش، ص ۳۴۴).

۲-۱. فعالیت تبلیغی برون‌دینی

آیت‌الله بروجردی معتقد بود که مردم دارای فطرت پاکی هستند و اگر معارف با بیان شیوا و مستدل برایشان گفته شود، تأثیرگذار خواهد بود. ازاین‌رو، در کنار فعالیت‌های درون‌دینی، مرکز اسلامی هامبورگ را تأسیس نمود و شاید بتوان گفت ایشان اولین فردی است که به‌صورت روشمند به کار تبلیغ بین‌الملل به‌عنوان یک مرجع تقلید شیعه اقدام کرد.

مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ

مسجد امام علی علیه السلام یا همان مرکز اسلامی هامبورگ، به‌عنوان مرجعی برای پاسخگویی به سؤالات دینی و انجام مراسم و مناسک مذهبی، به درخواست مردم و با تلاش‌های حجت‌الاسلام دکتر محمد محقق^۲ و حمایت آیت‌الله بروجردی، در سال ۱۳۳۲ش تأسیس شد و توانست به‌صورت رسمی ثبت شود. آیت‌الله بروجردی در ابتدا آقای ابوالقاسم محمدی گلپایگانی^۳ را به آنجا فرستاد. بعد از یک دوره شش‌ماهه، آقای «محمد محقق لاهیجی» از طرف آقای بروجردی به هامبورگ رفت. ایشان با علوم روز مثل: فیزیک، شیمی و ریاضی آشنایی داشت و زبان فرانسه و روسی را در دارالفنون خوانده بود. ازاین‌رو، توانست

۱. سید محمد ناشر الاسلام، از علمای معاصر که سفرهای متعددی به کشورهای مختلف از طرف آیت‌الله سید ابوالحسن اصفهانی و آیت‌الله بروجردی، از جمله هند و کشورهای آفریقایی (ماداگاسکار و زنگبار) داشت. ایشان همواره مشغول امر ترویج و تبلیغ دین بود و کتاب‌های متعددی به زبان‌های محلی منتشر کرد.

۲. حجت‌الاسلام دکتر محمد محقق، متوفای ۱۳۸۸ق، از فضلاء معاصر بود که علاوه بر علوم حوزوی، بر علوم طبیعی از جمله: فیزیک، طبیعیات، ریاضیات و زبان فرانسه نیز تسلط داشت. ایشان در سال ۱۳۵۷ق از طرف آیت‌الله بروجردی به هامبورگ رفت و تلاش‌های وی با حمایت آیت‌الله بروجردی، منجر به شروع بنای مسجد هامبورگ شد (ر.ک: سید علیرضا ریحان یزدی، آینه دانشوران).

۳. شیخ ابوالقاسم محمدی گلپایگانی، از روحانیون و فضلاء شهر گلپایگان و امام‌جمعه این شهر بود. ایشان پدر حجت‌الاسلام والمسلمین محمدی گلپایگانی، رئیس فعلی دفتر مقام معظم رهبری است. شیخ ابوالقاسم، قبل از آقای محقق، نماینده آیت‌الله بروجردی در مسجد هامبورگ بود.

فعالیت خوبی داشته باشد.

آیت الله شهید دکتر بهشتی، فرد بعدی اعزامی به مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ بود. آقای بهشتی نظر داشت که این مسجد با حفظ رویکرد شیعی، باید مرجعیت اسلامی داشته و برای همه اقشار مردم، اعم از شیعه و سنی و حتی پیروان سایر ادیان برنامه داشته باشد. به این ترتیب، برنامه برای سه گروه بود:

۱. شیعیان ایرانی؛ ۲. سایر مسلمانان؛ ۳. پیروان ادیان، به ویژه مسیحیت.

از جمله فعالیت‌هایی که در زمان آقای بهشتی شروع شد، ارتباط مستمر با دانش‌آموزان، معلمان و مراکز آموزشی و بازدید ایشان از مسجد امام علی علیه السلام و مرکز اسلامی هامبورگ بود (ر.ک: پایگاه اینترنتی نشر اندیشه‌های شهید بهشتی، خاطرات سید محمد خاتمی).

برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های مختلف در مسائل اسلامی، از جمله «حج»، راه‌اندازی کتابخانه و مجلاتی چون «الفجر» و «بچه‌ها سلام» به زبان آلمانی، برگزاری مراسم و مناسک دینی از قبیل: نماز جمعه، دعا، شب‌های قدر، اعتکاف و برگزاری کلاس‌های آموزشی، از دیگر فعالیت‌های این مسجد است. این مرکز، واحدی با عنوان «امور اجتماعی» دارد که به ارائه خدمات مشاوره درباره ازدواج، تشریف به اسلام و طلاق می‌پردازد. پس از انقلاب اسلامی ایران، این مسجد و مرکز با هدایت و حمایت نظام جمهوری اسلامی به فعالیت پرداخت و پس از رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، نمایندگان معظم له به عنوان امامان مسجد به هدایت مردم پرداختند.

نام و تاریخ حضور امامان جمعه و جماعت مسجد امام علی هامبورگ از ابتدا تا کنون، عبارت‌اند از:

۱. ابوالقاسم محمدی گلپایگانی، ۱۳۳۲ش؛

۲. شیخ محمد محقق لاهیجی، از ۱۳۳۲ تا ۱۳۴۰ش؛

۳. سید محمد حسینی بهشتی، تا ۱۳۴۹ش؛

۴. شیخ محمد مجتهد شبستری، تا ۱۳۵۶ش؛

۵. سید محمد خاتمی، تا ۱۳۵۹ش؛

۶. شیخ محمد مقدم، تا ۱۳۷۱ش؛

۷. شیخ محمدباقر انصاری، تا ۱۳۷۸ق؛

۸. سید رضا حسینی نسب، تا ۱۳۸۲ش؛

۹. سید عباس قائم مقامی، تا ۱۳۸۸ش؛

۱۰. شیخ رضا رمضان‌گیلانی، تا ۱۳۹۷ش؛

۱۱. شیخ محمدهادی مفتاح، از ۱۳۹۷ش تا کنون (همان).

به جز مرکز و مسجد هامبورگ که از برجسته‌ترین کارهای این مرجع بزرگ بوده و همواره در دروس خود از این برنامه یاد می‌کرد، ایشان در سایر بلاد هم مبلغ و نمایندگان داشت. آیت‌الله شیخ مهدی حائری یزدی، فرزند دوم آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی، نماینده ایشان در آمریکا بود که به نسبت آیت‌الله بهشتی فعالیت محدودتری داشت (پرتوآفتاب، خاطرات آیت‌الله شیخ علی عراقچی، ص ۱۲۰-۱۲۱). همچنین، مرحوم حجت‌الاسلام صدر بلاغی، از خطبای مشهور آن دوره نیز به صورت سیار در کشورهای مختلف از طرف آیت‌الله بروجردی حضور می‌یافت و اقدام به تبلیغ می‌نمود (طلایه‌داران عرصه تبلیغ، ۱۳۹۷، ص ۱۴۸).

۲. فعالیت‌های بین‌المللی آیت‌الله سید محمدرضا گلپایگانی

مرکز جهانی اسلامی لندن

مرکز اسلامی لندن در سال ۱۳۵۳ شمسی توسط آیت‌الله سید محمدرضا گلپایگانی تأسیس شد. در آن زمان، جوانان مسلمانی که در غرب زندگی می‌کردند، آرام‌آرام در فرهنگ اروپا غرق شده و باورها و عقاید خود را از دست می‌دادند. از این رو، آیت‌الله گلپایگانی رحمته‌الله علیه بر آن شد تا مرکزی را در اروپا به جهت حفظ و تقویت دین‌داری جوانان مسلمان راه‌اندازی کند. فرزند ایشان، مرحوم حجت‌الاسلام سید مهدی گلپایگانی، مأمور شد مکانی را انتخاب نماید که نام‌برده با مسافرت به آن کشور اروپایی و پس از مشاهدات میدانی و تحقیق و مشورت با پدر بزرگوار خود، شهر لندن را انتخاب کرد. ابتدا سالن کتابخانه شهرداری اجاره شد و از مسلمانان دعوت گردید و سپس، مکانی خریداری شد و به مرور این مرکز گسترش یافت و برنامه‌هایی از قبیل: نماز عید فطر، دعای کمیل، دعای ندبه و نماز جمعه در آنجا برقرار گردید که همواره سعی شد از خطبا و مبلغان توانمند برای برنامه‌ها استفاده شود. این مسئله، موجب شهرت این مرکز شده است (مجله افق حوزه، ۱۳۹۰، ش ۳۱۲، «گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین سید جواد گلپایگانی»).

در این مرکز، محیط مناسبی برای کسانی که می‌خواستند به دین مبین اسلام مشرف شوند، فراهم شده و در این خصوص، به ایشان مشاوره داده می‌شد. به موجب تلاش و کوشش چندین ساله این نهاد اسلامی، تعداد زیادی از اشخاص به آیین اسلام مشرف شدند. تأسیس کتابخانه، کلاس‌های معرفتی، ارسال نشریه به مجامع علمی و امور عام‌المنفعه، از دیگر فعالیت‌های این مرکز به شمار می‌رود (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز جهانی اسلامی لندن).

۳. امام موسی صدر

به جرئت می‌توان گفت، یکی از درخشان‌ترین نام‌ها در عرصه تبلیغ بین‌الملل قبل از انقلاب اسلامی ایران، امام موسی صدر است؛ چنان‌که شیعه در لبنان توسط ایشان احیا شد. امام موسی صدر متولد سال ۱۳۰۷ شمسی در قم و فرزند آیت‌الله سید صدرالدین صدر است. او از اساتیدی چون: آیت‌الله بروجردی، امام خمینی و آیت‌الله سید محمد محقق داماد بهره برد و در دوران تحصیل، با بزرگانی مانند شهید آیت‌الله بهشتی و آیت‌الله شبیری زنجانی مباحثه‌های علمی داشته است. امام موسی صدر، علاوه بر تسلط به زبان عربی، به فراگیری دو زبان انگلیسی و فرانسه هم اهتمام داشت و توانایی‌های علمی و جاذبه شخصیتی ایشان، همراه با مهارت‌های زبانی، منشأ تحولات مهمی در لبنان شد (خسروشاهی، ۱۳۹۳، ص ۴۹). او هنگام حضور در شهر قم، از ابزار نوین جهت ترویج دین استفاده می‌کرد؛ مثلاً تأسیس مجله مکتب اسلام با همراهی تعدادی از فضلا و نوشتن مقاله در آن، یا تأسیس دبستان و دبیرستان در شهر قم که توأمان علوم روز و دروس اسلامی را در آنها تدریس می‌نمود، از جمله فعالیت‌های ایشان به حساب می‌آید. همین رویه، توسط ایشان در لبنان نیز ادامه یافت (همان، ص ۵۱ و ۵۴). امام موسی صدر در سال ۱۳۳۵ برای رهبری شیعیان لبنان از طرف آیت‌الله بروجردی به این کشور رفت و البته پیش از آن به اروپا و آفریقا سفرهای تبلیغی داشت. حضور ایشان در لبنان ۲۰ سال طول کشید (همان، ص ۱۰۷-۱۲۳).

شیوه تبلیغی امام موسی صدر در لبنان، جالب توجه بود؛ وی مشاهده کرد شیعیان در اقلیت به سر برده و از لحاظ فرهنگی، وضع مناسبی ندارند. از این رو، با تأسیس مدرسه صنعتی جبل عامل برای بچه‌های بی‌سرپرست با همکاری نخبگانی مانند دکتر چمران، سعی در تقویت مهارت‌های ایشان نمود. جوانان در این مدرسه، علاوه بر تقویت مهارت‌های متنوع، در

کلاس‌های دینی نیز شرکت می‌کردند. «جمعیت خیریه برّ و احسان»، «بیت الفتاه؛ مؤسسه بهداشتی - درمانی مدینه الطب» و «معهد الدراسات الاسلامیه»، از دیگر خدمات و اقدامات عام‌المنفعه امام موسی صدر بود. علاوه بر شیعیان و اهل سنت، مسیحیان هم از این مراکز استفاده می‌کردند. هدف امام موسی صدر، آن نبود که برای شیعه نسبت به سایر مذاهب و ادیان تفوق و برتری ایجاد نماید؛ بلکه می‌خواست ایشان در کنار یکدیگر با مسالمت زندگی کنند و هیچ‌یک حس برتری نسبت به دیگری نداشته باشد (همان، ص ۲۰-۲۵ و ۱۰۷-۱۴۰).

دوم. مؤسسات و مدارس فعال در عرصه بین‌الملل پیش از انقلاب

۱. دارالتبلیغ اسلامی

نظر به اینکه در دهه چهل هجری شمسی، سیلی از شبهات چه از ناحیه مکتب مارکسیست و چه از سوی غربگرایان به جانب جامعه ایران و به خصوص جوانان هجوم آورده بود، به نظر برخی از عالمان آن دوره، لازم شد که طلاب در مؤسسه‌ای به صورت ویژه آموزش ببینند و با زبان روز و زبان‌های خارجی آشنا گردند تا بتوانند در مقابل هجمه‌های فرهنگی مقابله نمایند. این اندیشه، با تأسیس دارالتبلیغ اسلامی وابسته به آیت‌الله سید کاظم شریعتمداری در ۱۷ مهر ۱۳۴۴ اجرایی گردید (آیت‌الله شریعتمداری به روایت اسناد، ۱۳۸۹ ش، ص ۳۹).

صرف نظر از انگیزه‌ها، اهداف و چگونگی پشتیبانی مالی این مؤسسه،^۱ این مرکز از محدود مراکزی بود که یکی از وظایفش تربیت طلاب زبان‌دان برای خارج از کشور بود. در این مؤسسه، اساتید برجسته حوزوی و نام‌آشنا، مشغول به تدریس و تربیت طلاب شدند که در کنار ایشان، از اساتید دانشگاهی متدین نیز استفاده می‌شد (جعفریان، ۱۴۰۰ ش، ص ۳۲۸). عمده موضوعات درسی این مؤسسه، علاوه بر دروس جاری حوزه‌های علمیه، تاریخ، تفسیر، عقاید، آشنایی با ادیان و مذاهب، حفظ احادیث و زبان خارجی بود. این مدرسه، طرح درسی نیز برای طلاب

۱. برخی بر این باور هستند که تأسیس دارالتبلیغ توسط آقای شریعتمداری، تحت حمایت دولت وقت پهلوی بوده تا حوزه جهت‌گیری انقلابی خود را به سمت‌وسویی دیگر ببرد (ر.ک: خاطرات آیت‌الله مسعودی خمینی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ص ۲۹۰؛ خاطرات آیت‌الله محمد یزدی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ص ۱۸۳؛ جعفریان، ۱۴۰۰ ش، ص ۳۳۲).

خارجی علاقه‌مند به تحصیل در حوزه‌های علمیه شیعی تدوین کرد (همان). از ویژگی‌های دیگر این مؤسسه، حضور طلاب خارجی بود که با هزینه‌های شخصی برای تحصیل به قم می‌آمدند و این مدرسه، آموزش‌ها را به شیوه‌ای نوین و بی‌سابقه به ایشان عرضه می‌نمود.

۲. مدرسه علمیه حقانی

مدرسه حقانی، مدرسه‌ای است که پیش از انقلاب با روشی نظام‌مند و جدید، اقدام به جذب و آموزش طلاب نمود و آموزش زبان به‌عنوان بخشی از مأموریت این مدرسه محسوب می‌شد. به یاد داشته باشیم که یکی از مهم‌ترین اجزای تبلیغ در عرصه بین‌الملل در آن زمان، فراگیری زبان خارجی بوده است. این مدرسه، از اساتید برجسته‌ای همچون: آیت‌الله شهید بهشتی، آیت‌الله مشکینی و آیت‌الله شهید قدوسی بهره می‌برد («زندگی شهید بهشتی از زبان خودش»، ۸ تیر ۱۳۶۱، کیهان، ش ۱۱۶۱۴).

مدیریت مدرسه را ابتدا محمد مجتهد شبستری، و سپس محمدعلی شیخ‌زاده، و از سال ۴۷ تا ۵۷ شهید آیت‌الله قدوسی به عهده داشتند که در امور تنظیم دروس، آیت‌الله مصباح یزدی هم همکاری داشته‌اند. در این مدرسه، دوره تحصیل هجده سال برنامه‌ریزی شده بود که آزمون ورودی و نظارت دائم بر امر حضور در کلاس، مباحثات و پیشرفت درسی طلاب، از برنامه‌های این مدرسه بود. از جمله ابتکارات مدرسه حقانی، گنجانیدن دروسی چون: تاریخ، جامعه‌شناسی، طبیعیات، فلسفه غرب، اقتصاد و زبان انگلیسی به مواد درسی بود («آینده‌نگری در حوزه‌ها»، تیر ۱۳۷۵، نامه شهیدین، پیش‌شماره ۱).

نکته جالب توجه اینکه برای طلابی که زبان می‌خواندند، شهریه تعیین شده بود که تا آن زمان، چنین اقدامی بی‌سابقه بوده است. شهید بهشتی معتقد بود زبان‌آموزی برای طلبه، امر مهمی است و طلاب باید نظرات دیگران را با زبان اصلی مطالعه کنند؛ چراکه زبان واسطه، بعضی مواقع مانع فهم صحیح از یک مکتب است. او درس فلسفه هگل را به زبان آلمانی تدریس می‌کرد («شهید بهشتی و مدرسه حقانی قم»، تیر ۱۳۸۵، نشریه شاهد یاران، ش ۸). این مدرسه بعد از انقلاب، به نام شهیدین (شهید بهشتی و شهید قدوسی) تغییر نام داد؛ هرچند در سال‌های اخیر، از یکدیگر جدا شده و مدرسه حقانی در همان مکان قبلی به ارائه دروس معمول حوزه می‌پردازد و مدرسه شهیدین به همراه دروس عادی خود، برنامه آموزش زبان نیز برای طلاب

دارد. حضرات آیات: خزعلی، جنتی و محی‌الدین حایری شیرازی، از دیگر اساتید این مدرسه به شمار می‌آمدند.

۳. دفتر ارتباطات اسلامی بین‌المللی

در سال ۱۳۵۱، حجت‌الاسلام محمداقبر انصاری از فضلالی حوزه قم، اقدام به تأسیس دفتر ارتباطات اسلامی کرد. آقای انصاری، زاده ۱۳۲۵ هجری شمسی در محلات است که برای ادامه تحصیل، به قم مهاجرت نمود و در کنار دروس رایج حوزه علمیه، به فراگیری زبان‌های: روسی، انگلیسی و آلمانی پرداخت. این مؤسسه، پیش از انقلاب ارتباطات خوبی با مراکز فرهنگی دنیا برقرار می‌کرد و در سال ۱۳۶۳، در معاونت بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی ادغام شد (تاریخچه مسجد هامبورگ، ص ۴۱).

ب. فعالیت‌های بین‌المللی حوزه علمیه قم پس از انقلاب اسلامی ایران

بعد از انقلاب اسلامی، نگاه به تبلیغ در خارج، صورتی جدید پیدا کرد و حرکتی که به‌صورت بسیار محدود و موردی قبل از انقلاب اسلامی وجود داشت، با شکلی تازه سرعت گرفت. انقلاب ایران، با دیگر انقلاب‌های دنیا تفاوت داشت؛ زیرا یک حرکت دینی به رهبری عالم دینی و شخصیتی بسیار معنوی و تأثیرگذار به نام آیت‌الله العظمی «سید روح‌الله الموسوی خمینی» بود که علیه استبداد داخلی و استعمار خارجی فعالیت داشت و با طرح دکترین «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی»، در جهان سیاست و دنیای معاصر، افق جدیدی را گشود. شخصیت حضرت امام و نیروهای انقلابی و خود داستان انقلاب، آن‌قدر جذاب بود که نگاه‌ها را به سوی ایران سوق دهد و آنچه مورد توجه قرار گرفت، پشتوانه معنوی این تغییر بود؛ یعنی «مکتب تشیع» برگرفته از عدالت علوی، خط سرخ حسینی و امید به آینده‌ای روشن، یعنی قیام سبز مهدوی. شناخت این مکتب و تحصیل در آن، به‌ویژه در مرکز تولید این اندیشه، یعنی حوزه علمیه قم، موجب شد طلبه‌های خارجی بیش از پیش رهسپار ایران شوند و از سوی دیگر، مجامع علمی و حتی عموم مردم برای شناخت مذهب تشیع اشتیاق نشان دهند. بنابراین، پس از انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۵۷، ضرورت کار جدی، نهادینه و سازمانی در موضوع تربیت طلاب زبان‌دان و تبلیغ اسلام و مذهب شیعه، بیش از پیش احساس گردید.

در ادامه، به معرفی نهادهایی خواهیم پرداخت که در این زمینه، وارد عمل شدند:

یکم. مؤسسات و نهادهای حوزوی یا وابسته به حوزه

منظور از مؤسسه و نهاد، مراکزی است که به شیوه روشمند به امر تربیت و یا اعزام طلاب زبان‌دان به خارج از ایران اشتغال داشتند؛ با این ویژگی که تربیت مبلغ بین‌المللی، از اوایل انقلاب اسلامی تا پایان دهه هشتاد هجری شمسی، منحصر به آموختن زبان از سوی فضایی حوزوی تعریف می‌شده است.

۱. مرکز جهانی علوم اسلامی

پیش از این، بیان شد که ندای انقلاب اسلامی آن‌قدر جذاب و انگیزه‌بخش بود که از اقصی نقاط عالم، انسان‌هایی آزاده با وجود همه سختی‌ها برای فراگیری علوم اسلامی به ایران مراجعه کنند. از سال ۵۸، آموزش این طلاب خارجی به نهادی با عنوان «شورای سرپرستی طلاب خارجی» واگذار گردید که در این شورا، بزرگانی همچون آیت‌الله محمد فاضل لنکرانی و آیت‌الله علی مشکینی حضور داشتند (مصاحبه خبرگزاری مهر با آیت‌الله اعرافی، ۹۶/۵/۸).

این شورا بعدها به «مرکز جهانی علوم اسلامی» تغییر نام داد و تحت اشراف مقام معظم رهبری علیه‌السلام و تعیین هیئت امنای توسط ایشان، به کار تربیت طلاب غیرایرانی ادامه داد و فعالیت‌های خود را در دو محور سامان‌دهی نمود: محور اول، تربیت عالمان و محققان علوم دینی در میان غیرایرانیان، و محور دوم، تبیین و نشر معارف شیعی توسط همین تربیت‌شدگان و دانش‌آموختگان بود. از جمله سیاست‌های این مرکز، می‌توان به فعالیت رسمی و قانونی، گسترش ارتباط با مراکز علمی، استفاده از تجارب نوین بشری و تأکید بر پژوهش و تربیت اشاره کرد (حسینی، بهار ۱۳۸۶، ش ۱۱۴). برنامه‌های این مرکز، در سطوح مختلف از کاردانی تا دکترا و همچنین دروس حوزوی تا سطح عالی و خارج فقه و اصول، ترتیب داده شد. این مرکز، با محوریت شهر مقدس قم، در شهرهای دیگر همچون: اصفهان، گرگان و مشهد هم شعبه‌هایی را تأسیس کرد (همان).

۲. سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور

اشاره شد که پیش از انقلاب ایران، حضور طلاب خارجی در قم به صورت اندک بوده و تربیت آنان توسط دارالتبلیغ اسلامی انجام می‌شد و پس از انقلاب اسلامی، مرکز جهانی علوم اسلامی عهده‌دار این مهم گردید؛ اما در مورد طلابی که علاقه داشتند علوم دینی را در کشور خودشان

آموزش ببینند، نهاد دیگری نیاز بود تا به این خواسته پاسخ دهد که این نهاد، «سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور» نام گرفت و در کنار مرکز جهانی علوم اسلامی فعالیت نمود. این دو مرکز، با هیئت امنایی مشترک مدیریت می‌شدند. سازمان مدارس به مرور گسترش یافت و در بیش از ۴۵ کشور ایجاد نمایندگی کرد که با نظر کارشناسان و درخواست از «مقام معظم رهبری»، این دو مرکز، یعنی سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج کشور و مرکز جهانی علوم اسلامی، در سال ۱۳۸۶ با یکدیگر ادغام و «جامعة المصطفی العالمیة» تأسیس گردید و مأموریت هر دو نهاد را تحت مدیریت واحد و با اشراف دفتر مقام معظم رهبری به انجام می‌رساند («مرکز جهانی علوم اسلامی در یک نگاه (مصاحبه با آیت الله اعرافی)»، نگاه حوزه، ۱۳۸۲، ش ۶).

۳. جامعة المصطفی العالمیة

جامعة المصطفی العالمیة، یک نهاد علمی - حوزوی است که با ادغام مرکز جهانی علوم اسلامی و سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور تشکیل یافت و با شیوه‌های نوین، به تربیت عالمان دینی غیرایرانی همت می‌گمارد. هدف از تأسیس این نهاد، جذب طلاب علوم دینی و تشنگان معارف اهل بیت علیهم‌السلام از سراسر دنیا و تربیت ایشان به‌عنوان مبلغان، مجتهدان، پژوهشگران، مدیران و مترجمانی است که بتوانند معارف عالی اهل بیت علیهم‌السلام را به سراسر دنیا انتقال دهند. جامعة المصطفی، تحت نظارت عالی رهبر معظم جمهوری اسلامی بوده و عزل و نصب رئیس این نهاد علمی، به عهده ایشان است. اعضای حقوقی این نهاد، علاوه بر ریاست جامعة المصطفی، نماینده شورای عالی حوزه‌های علمیه، مسئول امور بین‌الملل دفتر مقام معظم رهبری، رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و دبیرکل مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشند (اساسنامه نهاد علمی و آموزشی جامعة المصطفی العالمیة، مصوب جلسه ۶۳۵).

در این دانشگاه، کلیه رشته‌های علوم انسانی - اسلامی در سطوح مختلف از کاردانی تا دکترا در کنار دروس حوزه از مقدماتی تا سطوح عالی ارائه می‌شود. این مرکز آموزشی، دارای گروه‌های علمی در رشته‌های مختلف و هیئت علمی متخصص در این گروه‌هاست که امر آموزش و تربیت طلاب را بر عهده دارند.

یکی دیگر از مراکز تابعه جامعة المصطفی، مؤسسه زبان و فرهنگ است که به امر آموزش زبان اشتغال دارد. در این مرکز، طلاب ایرانی و خارجی می‌توانند ۶ زبان زنده دنیا را آموزش

بینند. این زبان‌ها شامل: انگلیسی، عربی، روسی، چینی، فرانسه و ترکی استانبولی است. دانشگاه مجازی المصطفی نیز به جهت سهولت دسترسی جویندگان دانش دینی از سراسر دنیا، در رشته‌های مختلف از جمله: علوم قرآن و حدیث، مطالعات اسلامی، اخلاق، فلسفه و عرفان، مطالعات فرهنگی و ادبیات فارسی سامان یافته و از ابتدای دهه هشتاد شمسی، مشغول به ارائه آموزش‌های غیرحضوری بوده است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی جامعه المصطفی العالمية).

۴. دفتر تبلیغات اسلامی

این دفتر، مؤسسه‌ای دینی، فرهنگی و انقلابی است که در سال ۱۳۵۹ با هدف ترویج معارف قرآنی و مبارزه با گروه‌های انحرافی، در شهر قم تشکیل شد. این مجموعه علمی، آموزشی و تبلیغی، نقش مهمی در روند انقلاب، دوران دفاع مقدس و پس از آن داشته است. این دفتر، در سال ۱۳۶۱ با «دارالتبلیغ آیت‌الله شریعتمداری» ادغام شد (جعفریان، ۱۴۰۰، ص ۳۸۰-۳۸۳). دفتر تبلیغات، از همان اوان تأسیس، به تبلیغ در عرصه بین‌الملل نظر داشته و به امر تربیت طلاب زبان‌دان و اعزام ایشان مبادرت ورزیده است. یکی از اهدافی که در اساسنامه این دفتر ذکر شده، «جذب و سازماندهی نیروهای مفید و آموزش افراد مستعد و اعزام واجدان شرایط برای تبلیغات در داخل و خارج کشوری باشد» (دانشنامه جهان اسلام، مدخل «دفتر تبلیغات»).

ارکان دفتر تبلیغات اسلامی، عبارت است از: هیئت امناء، رئیس دفتر و هیئت نظارتی. هیئت امناء، بالاترین مرجع سیاست‌گذاری در دفتر تبلیغات اسلامی و متشکل از شخصیت‌های علمی و فرهنگی است که رهبر جمهوری اسلامی ایران آنان را برای پنج سال منصوب می‌نماید (همان). دانشگاه باقر العلوم علیه السلام نیز از مؤسسات آموزشی ذیل دفتر تبلیغات است که در سال ۱۳۸۴ به رتبه دانشگاه رسمی تحت اشراف وزارت فرهنگ و آموزش عالی ارتقا یافته و در همان سال، به صورت رسمی کار خود را آغاز نمود. مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا علیه السلام و مؤسسه آموزش عالی معصومیه (ویژه خواهران)، از دیگر مؤسسات تابعه دفتر تبلیغات اسلامی هستند. دفتر تبلیغات، دارای شعبه‌های مستقل در شهرهای: تهران، اصفهان، مشهد و استان سیستان و بلوچستان است و تمام شعب دفتر تبلیغات، در امر آموزش زبان به طلاب فعال می‌باشند.

گفته شد که آموزش زبان به طلاب، از همان شروع تأسیس دفتر تبلیغات مورد توجه بوده و

در حال حاضر، این آموزش‌ها تحت نظارت دانشگاه باقرالعلوم به صورت دوره‌های رسمی، و همچنین دوره‌های آزاد برقرار است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی دفتر تبلیغات اسلامی). شعبه‌های دیگر دفتر، از جمله دفتر مشهد مقدس نیز به امر زبان‌آموزی به خصوص زبان‌های عربی و انگلیسی اهتمام دارند.

آموزش زبان به طلاب در شعبه اصفهان جهت تبلیغ در خارج از کشور، به سال ۱۳۷۱ بازگشت دارد. در این زمان، واحد زبان‌های خارجی دفتر راه‌اندازی شد و کار با آموزش زبان انگلیسی به طلاب آغاز گردید و بعد از آن، زبان‌های: عربی، فرانسه، چینی و اسپانیولی نیز اضافه شد. هم‌اینک، آموزش زبان دفتر تبلیغات اصفهان به عنوان یک گروه علمی زبان خارجی با گرایش تبلیغ فعالیت دارد (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی دانشگاه باقرالعلوم، مؤسسه آموزش عالی علامه مجلسی، دفتر تبلیغات شعبه اصفهان).

۵. طلاب خواهر و آموزش و تبلیغ در عرصه بین‌الملل

فضای فرهنگی مدارس و دانشگاه‌ها پیش از انقلاب اسلامی، به گونه‌ای بود که خانواده‌های متدین و مذهبی از حضور فرزندان دختر خود در این مراکز جلوگیری می‌نمودند و از سوی دیگر، همواره دغدغه آموزش و ارتقای سطح علمی آنان را داشتند. در این فضا، به همت برخی فضیلاي حوزه علمیه قم، مدرسه عالی دخترانه‌ای با نام «مکتب توحید» راه‌اندازی شد تا اندکی از دغدغه‌های تحصیلی دختران خانواده‌های مذهبی، به‌ویژه خانواده‌های روحانی را کاهش دهد. پس از انقلاب اسلامی، این مدرسه به مجموعه‌ای بزرگ‌تر با نام «جامعه الزهراء (ع)» تبدیل گردید و هم‌اکنون نیز این مرکز به عنوان قطب آموزش حوزوی بانوان در شهر مقدس قم مشغول به فعالیت می‌باشد.

گرچه به دلیل محدودیت‌های تبلیغی بانوان در خارج از مرزهای جمهوری اسلامی ایران، موضوع تربیت مبلغان خواهر بسیار کم‌رنگ بوده است، در سال‌های اخیر برای جبران این خلأ اقداماتی توسط مؤسسات و مراکزی چون: «جامعه الزهراء (ع)»، «مرکز بنت الهدی» وابسته به جامعه المصطفی، «مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران» و «مؤسسه بین‌المللی المرتضی (ع)» انجام پذیرفته است و بحث زبان‌آموزی در حوزه خاوران، مورد توجه جدی‌تری قرار گرفته است.

در این مراکز، عمدتاً زبان‌های «عربی» و «انگلیسی» آموزش داده می‌شود. مرکز جامعه الزهراء علیها السلام برای ارتقای سطح مهارتی طلاب، دوره‌های تکمیلی مانند ارائه دروس تخصصی به زبان انگلیسی هم برگزار می‌نماید و در این دوره‌ها، طلاب فرهیخته و آشنا با زبان، دروس را به زبان تخصصی توسط اساتید خبره فرا می‌گیرند (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی جامعه الزهراء علیها السلام). در سال‌های اخیر نیز مرکز آموزش‌های غیرحضوری مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، دوره‌های آموزش زبان انگلیسی و اسپانیولی را به برنامه‌های خود اضافه نموده و در این مسیر، پیشرفت‌های قابل توجهی نیز حاصل شده که به‌عنوان نمونه می‌توان به فعالیت تبلیغی خواهران در فضای مجازی و دفاع برخی پایان‌نامه‌ها به زبان‌های انگلیسی و اسپانیولی اشاره کرد (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی حوزه‌های علمیه خواهران کشور).

در همین راستا، مؤسسه بین‌المللی المرتضی علیه السلام هم با توسعه روزافزون فضای مجازی، اقدام به گسترش آموزش‌های زبان و تربیت مبلّغ خود برای طلاب خواهر نمود. این آموزش‌ها، در فضای مجازی و با استفاده از اساتید خواهر برگزار می‌شود که طلاب زبان‌دان می‌توانند با تقویت مهارت گفت‌وگو، به زبان دوم در عرصه‌های «تبلیغ توریسم» و «شبکه‌های اجتماعی» فعالیت تبلیغی داشته باشند.

۶. مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی

در اواخر دهه ۸۰ شمسی، عده‌ای از فضایی حوزه علمیه قم در دیداری که با مقام معظم رهبری داشتند موضوع ایجاد مدرسه‌ای جهت تربیت مبلّغ برای خارج از کشور را مطرح می‌نمایند که در پی این دیدار و با تأیید و تأکید معظم‌له، دو مجموعه «مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی» و «جامعه المرتضی علیه السلام» یا همان مؤسسه بین‌المللی المرتضی، ایجاد می‌گردند.

در سال ۱۳۸۸، «مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی» وابسته به مرکز مدیریت حوزه علمیه قم تأسیس شد. این مرکز با توجه به خلأ حضور فضایی زبان‌دان حوزوی که باید علاوه بر مهارت در زبان عمومی، به زبان تخصصی تسلط داشته باشند، راه‌اندازی گردید تا از بین طلاب نخبه و فرهیختگان زبان‌دان، افرادی را از طریق آزمون و مصاحبه پذیرش کرده، با ارائه دروس تخصصی زبان و برگزاری اردوهای تمهیدی خارجی، ایشان را برای عرصه‌های تبلیغی خارجی مهیا نماید. این مؤسسه، با زبان انگلیسی کار خود را آغاز نمود و سپس، زبان عربی هم به

برنامه‌های آموزشی اضافه شد. دوره‌های سطح سه و سطح چهار مؤسسه مطالعات، مصوب شورای عالی حوزه‌های علمیه گردید و اساتید برجسته زبان‌دان، در دوره‌های آموزشی مشغول به تدریس شدند. این مرکز، اعزام‌های بلندمدت نیز به کشورهای مختلف اروپایی و آفریقایی داشته است. مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی هم‌اکنون تحت نظارت و پشتیبانی مجتمع آموزشی مرکز ارتباطات و بین‌الملل حوزه‌های علمیه قم، به فعالیت‌های خود ادامه می‌دهد (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی).

۷. مؤسسه بین‌المللی المرتضیٰ علیه السلام

همان‌گونه که بیان شد، مؤسسه بین‌المللی المرتضیٰ علیه السلام، یکی از دو مجموعه‌ای است که پس از تأکید مقام معظم رهبری مبنی بر راه‌اندازی مدرسه‌ای تخصصی برای تربیت مبلغ خارج از کشور، تأسیس گردید. این مجموعه نیز علاوه بر تقویت مهارت‌های زبانی، به امر تربیت مبلغ هم‌اهتمام داشته است. پیش از این، بیان شد که تا اواخر دهه هشتاد شمسی، امر تربیت مبلغ بین‌الملل مساوی با زبان‌آموزی بود که در این زمان، با توجه به نقصان‌های موجود، ایده آموزش‌های تخصصی در حوزه تربیت مبلغ بین‌الملل مطرح شد و در همین راستا، ابتدا مؤسسه مطالعات اسلامی و سپس در سال ۱۳۹۰، جامعه المرتضیٰ علیه السلام یا «مؤسسه بین‌المللی المرتضیٰ علیه السلام» فعالیت خود را آغاز کرد.

هدف و چشم‌انداز این مؤسسه، تربیت مبلغان کارآمد در عرصه بین‌الملل با استفاده از ابزار و شیوه‌های نوین، و همچنین با برنامه‌های کارورزی تبلیغی در حین آموزش بود که نتیجه آن، تربیت ده‌ها مبلغ به زبان‌های مختلف است.

مؤسسه المرتضیٰ علیه السلام ابتدا در سال ۱۳۹۰ شمسی، کار آموزش خود را با زبان انگلیسی آغاز کرد. طلاب گزینش شده از طریق آزمون و مصاحبه، با همکاری اساتید خبره، دروس خود را به زبان انگلیسی فرا می‌گرفتند. این مؤسسه، در سال‌های بعد، زبان‌های: «چینی»، «روسی»، «اسپانیولی» و «پرتغالی» را هم به دوره‌های آموزشی خود اضافه نمود که پیش از این، در حوزه‌های علمیه شیعه کم‌سابقه یا در برخی از موارد، بی‌سابقه بوده است. اساتید زبان‌آموز این مرکز در سطوح عالی، اساتید باتجربه دانشگاهی، و در سطوح مقدماتی و متوسط، نوعاً فارغ‌التحصیلان برتر دوره‌های این مؤسسه هستند.

مؤسسه بین المللی المرتضیٰ علیه السلام، در امر تبلیغ نیز فعال است. اعزام ده‌ها نفر برای سفرهای تمهیدی و تبلیغی به اقصی نقاط دنیا، تبلیغ مداوم در عرصه «گردشگران» خارجی در فصول خاص و تبلیغ در فضای مجازی، از دیگر برنامه‌های این مؤسسه می‌باشد. اخیراً مؤسسه المرتضیٰ علیه السلام در حوزه تولید و نشر محتوای آموزشی و تبلیغی به زبان‌های مختلف نیز فعال شده که حاصل آن، تولید چند اثر فقهی و کلامی، ویژه مخاطبان خارجی است که این تولیدات، به شیوه‌های مناسب در اختیار مخاطبان خارجی قرار خواهد گرفت (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه بین المللی المرتضیٰ علیه السلام، بخش «معرفی مؤسسه»).

۸. مرکز زبان حوزه علمیه قم

مرکز زبان حوزه علمیه قم، یک مؤسسه حوزوی است که با هدف توسعه سرمایه‌های انسانی در عرصه‌های تبلیغ، تدریس و پژوهش، اقدام به آموزش زبان به طلاب علوم دینی نموده است. پیشینه فعالیت این مرکز، به سال ۱۳۶۸ باز می‌گردد و از سال ۱۳۸۸ شمسی، با رویکردی جدید تحت نظر معاونت آموزش حوزه علمیه قم فعالیت خود را گسترش داده است. این مرکز، ابتدا با آموزش زبان عربی آغاز به کار کرد و بعدها زبان‌های دیگری از جمله: انگلیسی، اسپانیولی و فرانسه هم به برنامه آموزشی این مرکز اضافه شد.

این مرکز به‌عنوان بازوی حوزه علمیه در تربیت زبان‌دانانی است که بتوانند در ارتباطات و تبلیغ بین الملل فعالیت کنند. در سال‌های اخیر، حوزه‌های علمیه شهرهای دیگر نیز اقدام به تأسیس مراکز حوزوی آموزش زبان نموده و به امر تربیت زبان‌آموز مبادرت کرده‌اند.

مهم‌ترین برنامه‌های این مرکز، عبارت است از:

۱. برگزاری دوره‌های زبانی در سطوح مختلف در قالب ترم‌های آموزشی؛

۲. برگزاری دوره‌های تخصصی ویژه اساتید؛

۳. طراحی محصولات آموزشی در سطوح مختلف؛

۴. ارائه مشاوره به طلاب در زمینه فراگیری زبان.

شایان یادآوری است که سابقه آموزش زبان در مدارس دینی پس از انقلاب اسلامی، به سال ۱۳۶۸ و تأسیس مدرسه معصومیه باز می‌گردد. در این مدرسه، زبان عربی برای طلاب به‌عنوان فوق برنامه درسی لحاظ گردید و به‌صورت جدی و عملیاتی، از سوی مدیران وقت پیگیری شد؛

به گونه‌ای که بعضی از علوم حوزه، به زبان عربی برای طلاب تدریس می‌شده است. در این طرح و در راستای افزایش کیفیت خدمات آموزشی، از طلاب عرب‌زبان غیرایرانی استفاده شده و با گسترش فعالیت‌ها و استقبال طلاب، در مرحله بعد، زبان انگلیسی نیز در برنامه آموزشی قرار می‌گیرد (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز زبان حوزه‌های علمیه قم).

۹. مؤسسه اندیشه شرق

در جهان معاصر، بیش از ۱۸ کشور به زبان اسپانیولی تکلم می‌نمایند که با توجه به گستره جمعیتی این زبان، نیاز به ایجاد مرکز تخصصی آموزشی - تبلیغی در مناطق اسپانیولی‌زبان احساس می‌شد. این احساس نیاز، منجر به تأسیس مؤسسه‌ای با نام «اندیشه شرق» در شهر قم گردید که هدف آن، تربیت مبلغان مسلط به زبان و فرهنگ کشورهای اسپانیولی‌زبان، به‌ویژه در منطقه آمریکای لاتین است؛ منطقه‌ای که از لحاظ روحیات اجتماعی و ویژگی‌های اخلاقی مردمان ساکن آن سرزمین، پذیرش بهتری در برابر معارف دینی دارند. این مرکز، از ابتدا با اجرای فرایند پذیرش از بین طلاب مستعد، جذب نیرو نمود و شیوه‌های آموزشی خود را نیز مبتنی بر درگیر کردن کامل دانش‌پژوه با امر زبان‌آموزی و آشنایی با فرهنگ منطقه تنظیم کرد (ر.ک: خبرگزاری رسا، مهر ۱۳۹۱، مصاحبه با مسئول آموزش وقت).

مؤسسه اندیشه شرق، در دوران فعالیت آموزشی خود، طلاب مسلط به زبان اسپانیولی را تربیت کرد و برگزیدگان را به منطقه اعزام نمود. از اواخر دهه نود شمسی، این مؤسسه با تغییر رویکرد، به امر نشر معارف شیعی و ترجمه متون دینی در قالب کتاب، آثار مناسب کودکان و مجلات علمی در حوزه کشورهای اسپانیولی‌زبان پرداخته است (ر.ک: خبرگزاری کتاب ایران، ۱۳۹۴/۱/۲۳؛ پایگاه خبری - تحلیلی حلقه وصل، ۱۴۰۰/۵/۲۳).

۱۰. مؤسسه نسیم رحمت

گفته شد که از اواخر دهه نود، فعالیت‌های مؤسسه اندیشه شرق، بر انتشارات متمرکز شد (ر.ک: خبرگزاری حوزه، ۱۴ اردیبهشت ۱۴۰۰) و امور تبلیغی مربوط به کشورهای اسپانیولی‌زبان، به مؤسسه دیگری با نام «نسیم رحمت» واگذار گردید. این مرکز که مدیران آن نوعاً به زبان اسپانیولی و ویژگی‌های فرهنگی آمریکای جنوبی آشنا هستند، مأموریت ترویج و تبلیغ در مناطق آمریکای لاتین را با رویکردی جدیدتر ادامه دادند. این مؤسسه، با استفاده از متخصصان آشنا به منطقه،

اقدام به برگزاری دوره‌های تکمیلی زبان و آشنایی با فرهنگ کشورهای هدف نموده و به تولیدات رسانه‌ای و انتشار کتاب به زبان اسپانیولی نیز اقدام کرده است.

۱۱. مرکز تخصصی - فقهی امام موسی کاظم علیه السلام تحت اشراف آیت الله العظمی مکارم شیرازی

مدرسه تخصصی امام کاظم علیه السلام تحت اشراف مرجع عالی قدر، آیت الله مکارم شیرازی، در سال ۱۳۹۴ با هدف جذب، آموزش و تربیت طلاب نخبه فعالیت خود را آغاز نمود و از همان سال‌های ابتدایی، به برگزاری کلاس‌های زبان خارجی برای طلاب به صورت حضوری و مجازی مبادرت ورزید که در این راستا، این مرکز موفق به تربیت طلاب زبان‌دان شده است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مدرسه تخصصی - فقهی امام کاظم علیه السلام).

۱۲. مؤسسه فجرنا

مؤسسه فجرنا، تحت اشراف دفتر آیت الله العظمی سیستانی، از سال ۱۳۹۸ در شهر قم کار خود را آغاز نموده است. هدف از تأسیس این مرکز، تربیت نیروی انسانی مسلط به زبان‌های عربی و انگلیسی است تا بتوانند در عرصه‌های مختلف، از جمله: تولید محتوای پژوهشی به زبان‌های مذکور، تدریس معارف در کرسی‌های علمی بین‌المللی، ترجمه متون و تبلیغ ایفای نقش کنند. این مؤسسه، تحت برنامه‌های رسمی مرکز آموزش‌های تخصصی حوزه‌های علمیه بوده و پس اتمام دوره، مدارج رسمی (سطح سه) به طلاب اعطا می‌شود. دروس در این مرکز، به زبان انگلیسی و عربی ارائه می‌شود (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه فجرنا).

دوم. سازمان‌ها و اشخاص همکار حوزه علمیه

مؤسسات، سازمان‌ها و نهادهایی هم هستند که به علت مأموریت‌های سازمانی و ارتباط با حوزه‌های مختلف بین‌المللی، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، مشغول مسئله تبلیغ بین‌الملل شده‌اند. از این رو، از دانش‌آموختگان و زبان‌دان حوزوی استفاده کرده‌اند. در ذیل، به این نهادها اشاره خواهد شد.

۱. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

پیش از سال ۱۳۷۵، نهادها و سازمان‌های مختلفی متکفل امر تبلیغ دینی خارج از کشور بودند که از آن جمله، می‌توان به سازمان تبلیغات اسلامی و مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام اشاره نمود. بر

اساس بخشی از شرح وظیفه این نهادها، شناخت طلاب دارای صلاحیت و اعزام ایشان به کشورهای هدف، در دستور کار آنان قرار داشت. پس از تشکیل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در اواخر سال ۱۳۷۴ و به جهت منسجم شدن اعزامها، مقرر گردید که اعزام مبلغ به خارج از کشور، فقط از طریق «سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی» انجام پذیرد. از آن زمان تا کنون، اداره کل تبلیغ سازمان مذکور با برگزاری آزمون و مصاحبه‌های تخصصی، ضمن شناسایی طلاب فرهیخته و زبان‌دان، برای ایشان تشکیل پرونده داده و در فرصت مقتضی، بر مبنای توانایی این مبلغان، به اعزام ایشان اقدام می‌نماید (دستورعمل اجرایی نهاد ریاست جمهوری، ۱۳۷۵/۱۰/۱۲).

این سازمان، همه‌ساله بین پنجاه تا یکصد و پنجاه نفر را در موسسه‌های تبلیغی «رمضان»، «محرم» و همچنین سایر مناسبت‌ها، به کشورهای مختلف اعزام می‌نماید. مبلغان اعزامی، به دو دسته زبان‌دان و غیرزبان‌دان تقسیم می‌شوند که طلاب زبان‌دان، بیشتر برای غیرایرانی‌ها و مبلغان غیرزبان‌دان، برای فارسی‌زبان‌های مقیم خارج از کشور برنامه سخنرانی، وعظ و خطابه و کلاس‌های آموزشی دارند.

همچنین، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، قاریانی را در فصول تبلیغی، به‌ویژه ماه مبارک رمضان، به خارج اعزام می‌کند تا ایشان در جمع‌های اسلامی ایرانی و غیرایرانی، به تلاوت آیات الهی بپردازند و از طریق تلاوت نورانی و روح‌بخش قرآن، اهداف تبلیغی را نیز پیش ببرند.

۲. مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام

احیا و گسترش معارف شیعه با تفسیر و قرائت اهل بیت علیهم‌السلام در جهان، از طریق شناخت گروه‌های شیعه و حمایت‌های گوناگون از ایشان و همچنین نشر علوم و فرهنگ شیعی در قالب‌های مختلف از جمله: کتاب، مجلات علمی - آموزشی، تولیدات برای کودکان، تولید کلیپ، برگزاری دوره‌های معرفتی حضوری و مجازی و تولید محتواهای دانشنامه‌ای (ویکی شیعه) به زبان‌های مختلف، از برنامه‌های این مجمع است. بر اساس اهداف این مرکز، طلاب زبان‌دان در عرصه‌های گوناگون مذکور به‌کارگیری شده و در حین انجام فعالیت‌های فرهنگی، کارآزموده‌تر می‌شوند. مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام ده‌ها عنوان کتاب را به زبان‌های مختلف تولید و ترجمه کرده و در اختیار مخاطبان قرار داده است.

این مجمع، در سال ۱۳۶۹ پس از برگزاری اجلاس جهانی با شرکت ۳۰۰ نفر از اندیشمندان و با تصویب ایشان و تأیید و موافقت مقام معظم رهبری ایجاد شد.

مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، دارای ارکانی است که عبارت است از: مجمع عمومی متشکل از نخبگان و فرهیختگان مسلمان سرتاسر جهان و همچنین شورای عالی با حضور شخصیت‌ها و نخبگان شیعه از مناطق جغرافیایی مختلف که طی برگزاری جلسات سالانه، موظف به تصویب سیاست‌ها و نظارت بر اجرای برنامه‌ها هستند و از بدو تأسیس، به ترتیب: آیت‌الله ابراهیم امینی از ۱۳۶۹ تا خرداد ۱۳۷۶، سپس آیت‌الله مصباح یزدی تا آبان ۱۳۹۱، بعد از ایشان آیت‌الله مجتهد شبستری تا ۱۳۹۸ و در حال حاضر هم آیت‌الله اختری، ریاست این شورا را برعهده داشته‌اند.

عالی‌ترین مقام اجرایی مجمع جهانی، دبیرکل آن بوده که معاونت‌های مختلف ایشان را در اجرای برنامه‌ها یاری می‌کنند و به ترتیب: آیت‌الله محمدعلی تسخیری از ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۸، سپس دکتر علی اکبر ولایتی تا ۱۳۸۱، بعد از ایشان آیت‌الله محمد مهدی آصفی تا ۱۳۸۳، آیت‌الله محمدحسن اختری تا ۱۳۹۸ و در حال حاضر، آیت‌الله رمضان‌عده دار این سمت بوده‌اند.

طبق اساسنامه، هر چهار سال یکبار، اجلاسیه‌ای با حضور اعضای مجمع عمومی برگزار می‌شود که اولین اجلاس در بهمن ۱۳۷۲، و بعد از آن تا کنون، هفت اجلاس برگزار شده است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام).

این مجمع، نمایندگانی در سرتاسر دنیا دارد که ایشان در فصول و موسم‌های مختلف تبلیغی، با دعوت از اساتید خیره، به صورت حضوری یا مجازی به برگزاری کلاس و جلسات معرفتی در موضوعات گوناگون اقدام نموده و از این طریق، به امر تبلیغ اهتمام دارند.

۳. مجمع تقریب مذاهب اسلامی

تلاش برای نزدیک شدن مذاهب اسلامی حول محور توحید و انسجام درونی مسلمانان، یکی از محورهای مهم فعالیت عالمان برجسته شیعی در تاریخ و به‌ویژه در صدساله اخیر بوده که تأسیس دارالتقریب در سال ۱۳۱۷ شمسی و مجمع تقریب مذاهب در سال ۱۳۶۹، از نمونه‌های بارز و برجسته این امر به شمار می‌رود. اولین نیاز رسیدن به این هدف، استفاده از طلابی است که علاوه بر فضل مناسب، توانایی تکلم به زبان‌های مختلف را داشته باشند. این مجمع، در طول

سال‌های فعالیت خود، در کنفرانس‌ها و جلسات داخلی و خارجی، از طلبه‌هایی که مسلط به زبان، به‌ویژه انگلیسی و عربی بوده‌اند، برای ایجاد ارتباطات بین‌المللی استفاده کرده و برای ارتقای علمی ایشان و آشنایی با بحث وحدت و تقریب، همواره کارگاه‌های متنوعی را برگزار نموده است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی مجمع تقریب مذاهب اسلامی).

در موضوع تبلیغ، این مجمع فعالیت‌های ویژه‌ای دارد؛ از جمله می‌توان به دعوت از نخبگان جهان اسلام برای شرکت در اجلاس سالانه کنفرانس وحدت اسلامی اشاره کرد که در آن، اندیشمندان شیعه و سنی گرد هم آمده و به بررسی مسائل جهان اسلام با محوریت رفع تنش‌ها و اختلافات و همگرایی بیشتر می‌پردازند. همچنین این مجمع، اعزام‌های تبلیغی، حتی از میان فضیله‌ی اهل سنت به سایر کشورها دارد که این مبلغان در کشورهای مقصد، به ترویج معارف اسلامی اهتمام دارند.

۴. بنیاد مطالعات اسلامی روسیه

آثار تخصصی در حوزه نشر، به‌ویژه اینکه با اقتضانات کشور هدف به چاپ برسند، قطعاً با کیفیت بالا و تأثیرگذاری عمیق‌تری همراه خواهد بود. به همین منظور، پژوهشگاهی با عنوان «بنیاد مطالعات اسلامی» در شهر مسکو با هیئت مؤسسانی متشکل از اساتید روسی شرق‌شناس و اساتید اسلام‌شناس ایرانی تشکیل شده است. هدف این بنیاد، پژوهش و نشر معارف شیعی بر اساس فرهنگ روسیه در جامعه و محیط‌های علمی است که در کنار آن، برگزاری نشست‌های مشترک، دوره‌های آموزشی، ایجاد کرسی‌های تدریس دانشگاهی، امر تبلیغ و ترویج مذهب اهل بیت علیهم‌السلام صورت می‌پذیرد. از جمله آثار منتشرشده به زبان روسی، شامل دوره‌های: قرآن‌شناسی، اسلام‌شناسی، شرق‌شناسی، پیامبران و صحابه برای کودکان، اهل بیت پیامبر و خانواده و تربیت در اسلام است (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی بنیاد مطالعات اسلامی ابن‌سینا در مسکو).

۵. انتشارات آیت‌الله موسوی لاری

بعضی انسان‌ها، مصداق بارز «یکی مرد جنگی، به از صد هزار» بوده‌اند که به جرئت می‌توان آیت‌الله سید مجتبی موسوی لاری را مصداقی برجسته از این مصرع دانست. ایشان با اراده‌ای پولادین و با کمترین امکانات، اقدام به ترجمه و تولید محتوا بر اساس فرهنگ غنی شیعه نمود و

آنها را به گوشه‌گوشه جهان ارسال کرد. این آثار، حتی به دست زندانیان کشورها از جمله آمریکا رسید. ایشان در ۱۳۱۴ شمسی پا به عرصه وجود نهاد و در سال ۱۳۳۲ برای تکمیل تحصیلات به قم آمد (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر نشر فرهنگ اسلامی، مصاحبه با آیت‌الله موسوی لاری).

آیت‌الله موسوی لاری، پیش از انقلاب با عرصه بین‌الملل آشنا بوده که دیدارهای ایشان با امام موسی صدر، سفر به آلمان و تهیه گزارش از مسجد هامبورگ و ارائه آن به امام خمینی علیه السلام و نیز سفر به آمریکا و ملاقات و مباحثات با زندانیان آمریکایی، مؤید این مطلب است (مصاحبه دفتر نشر فرهنگ اسلامی با حضرت آیت‌الله لاری). بعد از انقلاب، آیت‌الله لاری را می‌توان یکی از پیشروان مبارزه با فرهنگ غرب معرفی کرد (ر.ک: موسوی لاری، ۱۳۹۱ ش).

از ویژگی‌های قلم آیت‌الله لاری می‌توان به: بینش توحیدی، طرح مسائل کلی اسلام و پرهیز از بیان اختلافات اشاره کرد که در آثار ایشان قابل توجه می‌باشد. ایشان «مرکز نشر معارف اسلامی» را در شهر قم تأسیس کرد و از جمله فعالیت‌های آن می‌توان به: پاسخ به صدها نامه از سرتاسر دنیا، ارسال کتاب به زبان‌های مختلف به نقاط مختلف جهان و ترجمه قرآن و نهج البلاغه اشاره نمود (همان).

شیوه ایشان در ترجمه آثار شیعی، استفاده از بهترین مترجمان بوده است. کتاب ایشان با عنوان مبانی اعتقادات در اسلام، توسط پرفسور حامد الگار ترجمه گردید و بارها در آمریکا با تیراژ بالا تجدید چاپ شد. غنای فرهنگ شیعی و استفاده از مترجمان خبیره، موجب می‌شد که آثار ایشان، حتی در مراکز مسیحی، به‌عنوان موعظه در روز یکشنبه خوانده شود و در کتابخانه‌های ایشان جای بگیرد؛ برای نمونه، می‌توان ترجمه رساله حقوق امام سجاد علیه السلام را نام برد.

همچنین، کتاب اعتقادات آیت‌الله موسوی لاری به زبان آذری، آن‌قدر مورد توجه قرار گرفت که از سوی دانشگاه باکو، به ایشان دکترای افتخاری اعطا گردید.

همان‌طور که اشاره شد، آیت‌الله موسوی لاری، یک مرد بود که به اندازه یک نهاد، فعالیت می‌کرد و در عرصه بین‌الملل اثر داشت.^۱

۱. ر.ک: نگرشی کوتاه بر عملکرد ۲۲ ساله مرکز نشر معارف اسلامی در جهان، ۱۳۷۷ ش، ص ۱۳-۱۴. در این کتاب، ترجمه مجموعه‌ای از نامه‌های رسیده به «مرکز نشر معارف اسلامی در جهان» گردآمده است.

۶. انتشارات انصاریان

مرحوم «محمدتقی انصاریان»، مؤسس انتشارات انصاریان در قم، زاده ۱۳۲۵ هجری شمسی بود که پیش از انقلاب ایران، در دارالتبلیغ اسلامی مشغول به کار شد. پس از انقلاب اسلامی، ایشان به صورت مستقل اقدام به ترجمه و نشر آثار شیعی به زبان‌های مختلف نمود. انتشارات انصاریان در دوران فعالیت خود، ۱۲۰۰ عنوان کتاب را به ۹ زبان ترجمه کرده و برخی از این عناوین را برای کشورهای چوچون: عراق، مالزی، روسیه، سودان، مراکش، پاکستان و افغانستان ارسال و توزیع نموده است (ر.ک: خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱/۵/۲۷، «حاج محمدتقی انصاریان درگذشت»).

نتیجه

با فراهم شدن زیرساخت‌ها و توسعه کمی و کیفی نهاد حوزه علمیه قم، فعالیت تبلیغی در عرصه‌های بین‌المللی پا گرفته و به صورت روزافزون، ابعاد تازه‌تری پیدا می‌نماید. امر تبلیغ در عرصه بین‌الملل که در زمان مرجعیت آیت‌الله العظمی بروجردی، تنها با یکی - دو نماد دارالتبلیغ مصر و مسجد و مرکز امام علی علیه السلام هامبورگ شناخته می‌شد و به فعالیت چند مبلغ زبان‌دان محدود می‌گردید، با پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، ابعاد تازه‌تری یافت و با نهادسازی، از حالت فردی به حالت سازمانی تبدیل گردید و ترویج علوم دینی و معارف مکتب اهل بیت علیهم السلام به صورتی سازمان‌یافته، در حال پیشرفت است؛ هرچند این حرکت نوپا تا رسیدن به نقطه مطلوب، فاصله‌ای جدی و معنادار در پیش رو دارد.

منابع

۱. آذرشب، محمدعلی، ۱۳۸۴ ش، پیشینه تقریب، ترجمه: رضا حمیدی، تهران، انتشارات مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
۲. ۱۳۷۷ ش، نگرشی کوتاه بر عملکرد ۲۲ ساله مرکز نشر معارف اسلامی در جهان.
۳. ۱۳۸۹ ش، آیت الله شریعتمداری به روایت اسناد، تهران، نشر مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۴. ۱۳۸۹ ش، پرتو آفتاب؛ خاطرات آیت الله علی عراقچی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۵. ۱۳۹۷ ش، طلایه داران عرصه تبلیغ، معاونت بین الملل حوزه های علمیه.
۶. انصاری، محمدباقر، ۱۳۷۴ ش، تاریخچه مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ، نشر مرکز اسلامی هامبورگ.
۷. بهشتی، محمد، ۱۳۷۵ ش، «آینده نگری در حوزه ها»، نامه شهیدین، سال ۱، پیش شماره ۱، تیرماه.
۸. بی آزار شیرازی، عبدالکریم، ۱۳۷۷ ش، همبستگی مذاهب اسلامی.
۹. جعفریان، رسول، ۱۴۰۰ ش، جریان ها و سازمان های مذهبی - سیاسی ایران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.
۱۰. حسینی، علیرضا، ۱۳۸۶، ماه دین، سال دهم، بهار.
۱۱. خسروشاهی، سید هادی، ۱۳۹۳ ش، امام موسی صدر؛ مصلح بزرگ، به کوشش: سید محمود خسروشاهی، چاپ اول، نشر ادیان.
۱۲. ریحان یزدی، سید علیرضا، ۱۳۷۲ ش، آینه دانشوران، تعلیقات و تصحیح: ناصر باقری بیدهندی، چاپ سوم، قم، مرعشی نجفی.
۱۳. علوی، محمدحسین، ۱۳۴۱، خاطرات زندگانی آیت الله بروجردی، نشر.
۱۴. موسوی لاری، ۱۳۹۱ ش، اسلام و سیمای تمدن غرب، انتشارات اسلامی.
۱۵. پایگاه اطلاع رسانی بنیاد مطالعات اسلامی مسکو: islamfond.ru
۱۶. پایگاه اطلاع رسانی جامعه المصطفی العالمیه: miu.ac.ir
۱۷. پایگاه اطلاع رسانی دفتر نشر فرهنگ اسلامی: daftarnashr.org

۱۸. پایگاه اطلاع‌رسانی مجمع تقریب مذاهب اسلامی: taqrib.ir
۱۹. پایگاه اطلاع‌رسانی مجمع جهانی اسلامی لندن: arafeh.co.uk
۲۰. پایگاه اطلاع‌رسانی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام: ahl-ul-bayt.org
۲۱. پایگاه اطلاع‌رسانی مدرسه تخصصی فقهی امام کاظم علیه‌السلام: hosoon.ir
۲۲. پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی: IIIs.ir
۲۳. پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه فجرنا: fajrona.ir
۲۴. پایگاه اینترنتی جامعه الزهراء علیها‌السلام: jz.ac.ir
۲۵. پایگاه اینترنتی حوزه‌های علمیه خاوران کشور: whc.ir
۲۶. پایگاه اینترنتی دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام، مؤسسه آموزش عالی علامه مجلسی، دفتر تبلیغات شعبه اصفهان: bou.ac.ir
۲۷. پایگاه اینترنتی دانشنامه جهان اسلام: rch.ac.ir
۲۸. پایگاه اینترنتی دفتر تبلیغات اسلامی: dte.ir
۲۹. پایگاه اینترنتی نشر اندیشه‌های شهید بهشتی، خاطرات سید محمد خاتمی: beheshti.org
۳۰. پایگاه خبری - تحلیلی حلقه وصل، ۱۴۰۰/۵/۲۳: hvasl.ir
۳۱. پایگاه مرکز زبان حوزه‌های علمیه قم: hawzahnews.com
۳۲. پایگاه مؤسسه بین‌المللی المرتضی علیه‌السلام: murtaza.ir
۳۳. کیهان (ویژه‌نامه)، ۸ تیرماه ۱۳۶۱، شماره ۱۱۶۱۴.
۳۴. مجله افق حوزه، خرداد ۱۳۹۰، شماره ۳۱۲.
۳۵. مجله نورعلم، آبان ۱۳۶۴، شماره ۱۲.
۳۶. نشریه پگاه حوزه، فروردین ۱۳۸۲، شماره ۶.
۳۷. نشریه شاهد یاران، تیرماه ۱۳۸۵، شماره ۸.
۳۸. وبگاه خبرگزاری رسا، مهرماه ۱۳۹۱ ش.
۳۹. وبگاه خبرگزاری کتاب ایران، ۱۳۹۴ ش.
۴۰. وبگاه خبرگزاری مهر، ۱۳۹۶/۵/۸ و ۱۴۰۱/۵/۲۷.